

Развіццё краязнаўчага руху ў 1865—1917 гг.

«Усім пачынаннем культурным польскім, як беларускім і літоўскім, палажыў канец 1863 год», — напісаў гісторык А. Брукнер. Гэтае выказванне характарызуе і становішча краязнаўчага руху на Беларусі пасля задушэння паўстання 1863—1864 гг. Улады прыступілі да вынішчэння ўсімі спосабамі «польшчыны» на Беларусі, а таксама і культурнага беларускага руху. Многа відных асобаў, якія раней вывучалі беларускія рэгіёны, сталі ахвярамі рэпрэсіяў, эмігравалі, страцілі магчымасць займацца любімай справай, не перанеслі жаклівых падзеяў, што напаткалі іх блізкіх і край. Сярод іх браты Я. і К. Тышкевічы, Т. Нарбут, К. Буйніцкі, А. Рыпінскі і інш. Толькі асобныя дэмакратычна настроеныя рускія вучоныя, як этнограф А. Пыпін, выказалі падтрымку Тышкевічам, Кіркору, справядліва ацаніўшы іх дзейнасць па навуковых заслугах, а не па прыпісаных палітычных задумах. Вышэйшы плён краязнаўчага руху: Віленскі археалагічны музей і археалагічная камісія, разрабаваныя і абняслаўленыя, перайшлі ў ведамства Віленскай вучэбнай акругі. Быў закрыты Горы-Горацкі земляробчы інстытут, апошняя ВДУ ў дарэвалюцыйнай Беларусі, што адмоўна адбілася на арганізацыі і дасягненнях беларускага краязнаўства.

Узровень культурнага, духоўнага жыцця нават у вялікіх гарадах рэзка ўпаў, у канфіскаваных маёнтках, дзе раней вяліся гісторыка-археалагічныя даследаванні, з'явіліся новыя гаспадары. Шырока прапагандавалася ідэалогія заходнерусізма, паводле якой беларусы — частка адзінага рускага народа, якая выкарыстоўвае дыялект. У 1860—1870-я гг. не было ніводнай

грамадскай арганізацыі з краязнаўчымі мэтамі дзейнасці, намнога паменшыўся выпуск кніг, было забароненае друкаванне на польскай мове; канфіскаваная польскамоўная літаратура з бібліятэк, знішчаліся беларускія выданні, надрукаваныя лацінскім шрыфтам. Але рэпрэсіі не маглі вынішчыць у людзей жадання даследаваць мінулае свайго краю, вывучаць духоўную і матэрыяльную культуру сялянства, прыродныя багацці, гаспадарчы лад жыцця. Толькі ў 1880-я пачаўся эканамічны ўздым, а ў грамадска-палітычным і культурным жыцці заявілі аб сабе дзеячы новага пакалення беларускага руху. Гістарычная рэгіянальная свядомасць насельніцтва трывала замацавалася ў катэгорыі «тутэйшасці», якая паказвала яго адасобленасць і непарывную сувязь з гэтай зямлёй. Любоў да зямлі і любоў да беларускага народа адзначалі ў якасці дзвюх галоўных рысаў «тутэйшасці» даследчыкі гэтага феномена, у прыватнасці, ураджэнец Валожыншчыны Мар'ян Здзяхоўскі. На змену «тутэйшасці» ў пачатку XX ст. прыйшло асэнсаванае паняцце беларускасці. Краязнаўцы гэтага часу ўнеслі значны ўклад для станаўлення нацыянальнай свядомасці і разгортвання «нашаніўскага перыяду» беларускага адраджэння.

У гэтай плыні грамадскага краязнаўства плённа працавалі асобныя краязнаўцы і грамадскія арганізацыі. Прычым у канцы XIX — пачатку XX ст. кола грамадскіх краязнаўчых арганізацыяў і арганізацыяў з выражаным аспектам рэгіёназнаўчых даследаванняў пачало прыкметна павялічвацца. Паступова пашыралася сацыяльнае прадстаўніцтва ўдзельнікаў краязнаўчага руху. Даследаваннямі займаліся памешчыкі, чыноўнікі,

настаўнікі, святары, пісьменнікі, выдаўцы, урачы, інжынеры. Да краязнаўчага руху далучыліся асобныя адукаваныя сяляне. Сярод шляхціцаў у параўнанні з папярэднім перыядам звужалася кола прадстаўнікоў арыстакратыі: пасля апошняга паўстання былая магутная магнатэрыя амаль знікла ў Беларусі. Аднак, як і раней, адмысловымі цэнтрамі краязнаўства былі выдатныя памешчыцкія сядзібы, дзе былі багатыя бібліятэкі, архівы, музеі, а гаспадары глыбока цікавіліся гісторыяй, этнаграфіяй, археалогіяй і іншымі галінамі краязнаўства. Некаторыя з іх валодалі метадамі навуковых даследаванняў, праводзілі раскопкі, ладзілі экспедыцыі, былі ўдзельнікамі навуковых таварыстваў, шмат друкаваліся.

У канцы XIX — пачатку XX ст. у Беларусі працавала плеяда выдатных краязнаўцаў, якія праводзілі даследаванні разнастайнай тэматыкі, але пераважна па гістарычных навуках, этнаграфіі і фальклору. Плённа займаліся краязнаўчымі даследаваннямі памешчыкі М. Кусцінскі, В. Шукевіч, чыноўнікі А. Семянтоўскі, А. Сапуноў, выкладчыкі М. Нікіфароўскі, Е. Раманаў, Я. Карскі, М. Доўнар-Запольскі і многія інш.

Аляксей Міхайлавіч Семянтоўскі (1823—1893) паходзіў са старажытнага ўкраінскага шляхецкага роду і быў запрошаны на пасаду губернскага ляснічага ў Віцебск. У хуткім часе Семянтоўскага абралі сакратаром віцебскага губстаткамітэта. Яго пяру належыць каля паўтары сотні працаў, прысвечаных статыстыцы, гісторыі, археалогіі і этнаграфіі Віцебшчыны.

Памешчык Міхаіл Францавіч Кусцінскі (1829—1905) яшчэ ў студэнцкія гады пад уплывам аднакурсніка па Санкт-Пецярбургскім універсітэце графа Уварава захапіўся археалагічнымі раскопкамі. У сваім маёнтку Завідавічы Лепельскага павета Віцебскай губерні ён сабраў багатую калекцыю мясцовых каменных прыладаў. Праводзіў раскопкі ў Лепельскім павеце і ў розных мясцінах Смаленскай губерні. Выступаў з навуковымі дакладамі, надрукаваў шэраг артыкулаў.

Валянціна
САІТАВА